

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I СВ. 7-8

**БЕОГРАД
1950**

СА Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Из српскохрватске синонимике	263
2. <i>М. Стевановић</i> : Транскрибовање неких македонских имена	278
3. <i>Р. Б.</i> : Азбестни, протестни итд; пијанисткиња, телефонисткиња итд.	285
4. <i>Б. Милановић</i> : Заменички облик <i>собом</i> уз гл. <i>носиши, водиши</i> и сл.	295
5. <i>В. М. Мићовић</i> : О значењу израза <i>жежено злато</i> и <i>суво злато</i>	303
6. <i>Св. Марковић</i> : О употреби личних и безличних облика гл. <i>требаши</i>	311
7. <i>Иван Појовић</i> : О изговору речи <i>жљоб</i> и <i>жљезда</i>	318
8. <i>А. Паунов</i> : Поводом наших стручних терминологија	323
9. <i>М. Лесковац</i> : „Пестип“ у једној Вуковој пословици	327
10. <i>Милка Ивић</i> : Из семантике	329
ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	331
ОДГОВОРИ РЕДАКЦИЈЕ	336
ЧИТАОЦИМА И ПРИЈАТЕЉИМА НАШЕГ ЧАСОПИСА	341

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Ризница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД — 1950

ЗАМЕНИЧКИ ОБЛИК СОБОМ УЗ ГЛАГОЛЕ НОСИТИ, ВОДИТИ И СЛ.

Није редак случај да се инструментални облик личне заменице свакога лица *собом* нађе употребљен у значењу које у српскохрватском књижевном језику одговара социјативу, тј. облику *собом* с предлогом *са*. Овакво синтаксичко „отступање“ налазимо у реченицама чији је предикат глагол *носиши* или *водиши*, с префиксом: *доносиши*, *доводиши*, *уносиши*, *уводиши*, *односиши*, *одводиши*; затим када је предикат глагол сложен од префикса и старог глагола нести или вести, који се у том облику одавно више не употребљавају: *понеши-понесем*, *повеши-поведем*, *однеши*, *одвесиши*, *унеши*, *увесиши*, *изнеши*, *извесиши* и сл.; исто тако овамо иду и глаголи *узети* и *вући*, и то онда кад први значи „извршити узимање у циљу ношења или вођења“, тј. када је на семантичкој линији повезан с глаголима *понеши* и *повесиши*, а други — у значењу: „стално нешто носити или некога водити“ — дакле, у пејоративној употреби.

Ово су две врсте глагола уз које се најчешће и најобичније употребљава *собом* м. *са собом*, док је уз друге то знатно ређе.

Примери. У Рјечнику хрватскога језика Броза-Ивековића, s. v. *себе*, наведена су за ово три примера — два су из Вукових народних приповедака: Што ми буде најмилије у твојему дому да *понесем собом* кад од тебе пођем и Да их он *узме собом* — и један из Вукових Пословица: *Донеси собом* па сједи са мном. Ја сам у Приповеткама (издање 1937 год.) нашао свега још један пример: Пође једанпут у пунице и *поведе собом* полажицу (стр. 238). Затим: Сваки од њих *носи собом* ибрик за воду и авдесницу (Вук Врчевић),

Носи собом са шкоља и мора шапатљиве, бистре гласове љетне зоре (И. Ћипико), Не може се све *собом носиши* (Д. Лучић, Аутомобил 1949, 441), Душа... предаје [се] валима звука на милост и немилост да је *несе собом* куда хоће (Р. Домановић); Сви чак и ја овамо, на крај собе, осетисмо хладноћу коју он споља *собом унесе* (Б. Станковић); *Понијећу собом* морских шкољки (И. Ћипико), Похити брату у другу кућу да му остави и препоручи оно што се махом *собом* не може *понијећи* (И. Ћипико), Нашли су једну... машину за рачунање (коју је Паја уствари *понео собом* да би је сачувао за државу) (Жак Конфино), После петог јуриша провукли су се кроз отвор на задњем делу салаша, *понели собом* двојицу погинулих... (Књижевност IV, 207); Један куршум иза трна покварио би и *однео собом* све планове и жеље... (Свет. Ранковић); Хај, хај, да хоћете само поћи, сад бих вас ја *собом* у Париз *водио*... (Мемоари Проте М. Ненадовића, 167); Напослетку стегнем срце, обучем вас и нахраним, па *собом поведох* право у логор (Мил. П. Шапчанин), Жао му је што је доље силазио и брата *собом повео* да обојица лудо настрадају (И. Ћипико), *Собом поведосмо* и Танасија (Ст. Јаковљевић); Миленко је *собом одвео* Милоја... (Ј. Веселиновић), Агенти су... затворили и запечатали просторије и *одвели собом* службенике чија је судбина неизвесна (Политика 24. XI 1949, 1; исти текст у редакцији Борбе:... агенти су... *одвели са собом* службенике); *Собом су вукли* две велике тестије (Ст. Јаковљевић) и др. — Затим би, у другу групу, дошли примери у којима реч у објекту означава предмет субјектова осећања. Напр. код Ћипика у роману *За крухом*: Заборављам и тугу и бол, што сам је *собом* амо донио..., *Собом носио* сву сласт, *Понесе собом* задах дана и др. — И напослетку да наведем такве примере, нарочито с глаголима *носиши* и *доносиши*, у којима реченички објекат својим значењем чини саставни, неизоставни део субјектова појма. Напр.: Под онијем владоцима који, *доносећи собом* нову мисао, именима својим, отворише ново свијетло вријеме народнога живота, (Ђ. Даничић у преводу Мајковљевице Историје срп. народа, 128), Наравно, тако проширена варијанта са сликовима, *носи собом* сасвим другу сонорну

слику (И. Секулић, Књижевност IV, 348), [Покрет за већу продуктивност рада] неминовно *носи собом* примену разних предлога најбољих радника (Политика 12. I 1950), Ново доба нашега историјскога живота мора *собом* да *донесе* дубоке промене и у друштвеном и у државном уређењу наше земље (Проглас Републ. дем. странке 1920 г.), То је, дакле, што је он *доносио собом*: поетску природу, осећање за лепо, пуно духа и бистру памет (Љуб. Недић, Крит. студије I СКЗ 131, 77), Често и врст саставка *собом доноси*, да се више употребљује једно него друго (Рад Југ. ак. II 1868, 65).

Из ових се примера, дакле, види да и наши познати и добри писци употребљавају заменички облик *собом* уз поменуте глаголе. За то није тешко наћи примере. Оваква је његова употреба толико постала обична и честа да се чини као да се она све више шири не само у разговорном књижевном језику већ и у писменом. Отуда је разумљиво што у енциклопедиским речницима Ристића-Кангрге, српскохрватско-немачком и немачко-српскохрватском, глаголи: *носиши*, *доносиши*, *донести*, *донести*, *одвести* имају у фрази; поред *са собом*, и *собом*; глагол *донести* — само ово друго. Тамо налазимо и *вући (са) собом* (mit sich schleppen, mitschleppen), тј. с предлогом *са* међу заградама, што значи да се он може и изоставити; тако исто стоји и уз глаголску именицу *узимање* (die Mitnahme).

Као што се зна, у нашем књижевном језику инструментални падежни облик *собом*, као такав, кад се употреби у реченици обележава реченички субјекат у служби средства помоћу којег се реализује предикатова радња у одређеној временској ситуацији. Напр.: Тијем ћу се хвалити, а *собом се нећу хваљити* (Даничић, Синтакса, 565) = „... ја нећу бити оруђе хваљења“, „нећу себе узимати за хваљење“. Или: Мијат ме *собом* потсети да сам већ на атару нашег села (Р. Домановић) — *собом* означује лице као средство којим је остварено оно што значи гл. *пошсеитиши* употребљен овде у аористу. Исп. и овај пример: И почетна реченица већ *собом* отвара врата једне пријатне зграде (Младост VI, 35). Дакле, обликом *собом* казује се да субјекат који у реченици врши

глаголску радњу у исто време је, целокупношћу своје претставе, и средство за њено вршење, одн. извршење.

Међутим заменички облик *собом* у вези с глаголима *носиши*, *водиши* и сл. то значење нема. Ту он, у примерима прве групе, значи, заједно са осталим речима у реченици, да лице — субјекат, вршећи извесну радњу (кретања) *има уза се*, *при себи* или *код себе* какво друго лице или предмет, да он, субјекат, то лице или тај предмет „поседује“ за време вршења предикатове радње. Реченица „Сваки од њих *носи собом* ибрик за воду“ — ако се логички разложи њена садржина — значи: „сваки од њих *има* ибрик у рукама, држи га, крећући се“. Ту облик *собом* никако не обележава нити може обележавати лице којим се врши радња ношења — као оруђем. У оваквим примерима имамо у реченици два случајна појма доведена у везу преко предиката: појам субјекта и појам објекта. А значење „имајући што или кога *уза се* или *при себи* за време док се врши радња кретања“ — јесте врста социјативног значења. Оно се у нашем књижевном језику исказује инструменталом с предлогом *с(а)*, тј. социјативом. Напр.: Понио је *са собом* од куће двије обилате суве крмеће печенице (И. Ћипико, *Пауци*). Тако гласи — правило. У Академијину речнику овако се, например, одређује значење гл. *довести*: „ходећи с ким или с чим, учинити да дође на неко мјесто“.

Исто тако и у примерима друге групе — и „бол“, и „сласт“ и „задах дана“, као предмети привременог осећања субјекта који то *има у себи*, налазе се са њим у односу извесне заједнице за све време трајања глаг. радње, односно, ако је глагол перфективан, у тренутку извршења његове радње. Према томе очекивали бисмо да и ту стоји: *са собом је носио* сву сласт, *донесе са собом* задах дана. Исп.: Ја сам своју мисао *носио са собом* (А. Белић, ЈФ XVIII). У свима овим примерима може стајати — и чак је то обичније у употреби — и локатив заменице с предлогом у, дакле: „носити у себи...“, донети у себи...“ и сл.

Најзад, овамо иде и последња група примера јер и у њима субјекат *има у себи* оно што значи објекат реченице; само што у овим примерима он то има стално, и кад год се

створи појам о њему, о субјекту, он у нашој претстави и *з а з и в а* и појам о објекту. Зато се у оваквим случајевима чини да се заменичким обликом *собом* исказује средство којим се врши радња предикатова, и често га могу употребити и они који иначе употребљавају *са собом*. „Нова мисао“ коју су владаоци „имали у себи“ (в. пример напред) — јесте њихова најизразитија карактеристика и она се увек појављује у претстави заједно са појмом о њима. Броз-Ивековић не кажу у своје речнику ништа да у овом примеру *собом* стоји *м. с собом* и тиме га одвајају од осталих примера. Међутим и овде треба поћи од основног значења гл. *носиши*, *доносиши* и сл., а оно је у свима случајевима такво да се инструменталним обликом повратне заменице *собом*, употребљеним уз те глаголе, доводи реченички субјекат у заједницу са својим објектом значећи у таквој вези „имајући што“, и у свима би случајевима зато требало да стоји *са собом*. Да ли што субјекат *има код себе* (гл. *водиши* и сл.), *уза се* или *у себи* (гл. *носиши* и сл.), за одређено време или стално — то ништа не утиче на његов однос према предикату и објекту реченице. „Носити што“ и „водити кога“ — и једно и друго претставља у реченици заједницу субјекта и објекта ма у ком се облику она изнела, јер то проистиче из природе значења тих и сличних глагола. Исп. код И: Андрића пример као што су они из треће групе: Војска и комора која се слала у Србију ишла је једним делом преко касаве. То је *доносило са собом* и трошкове и незгоде и опасности и по Турке... (На Дрини ћуприја, 85).

У историском Академском речнику за сличне примере под речју *носиши* вели се, сасвим исправно, да имају *собом м. с собом*. Напр.: Име „отац“ *носи собом* поштење... име „господин“ страх *собом носи* (Ј. Филиповић), Грех *носи собом* два помањкања (М. Добретић), Одлучност и срчаност *собом носе* свемогујство (М. Павлиновић) и др.

У нашим се граматикама, колико је мени познато, не говори ништа и нигде о употреби заменичког инструменталног облика *собом* уз глаголе *носиши*, *водиши* и сл. Штавише, о томе није ништа речено ни у великој Маретићевој Граматици и стилистици. Јер се сматра да је до овог синтаксичког

појава дошло природним путем и да је он самим тим у језику довољно оправдан и у употреби свакоме јасан. Наиме, с обзиром на значење које у таквој вези има заменички облик *собом*, узима се, као и за инструментал речи са истим или сличним сугласником на почетку — у социјативној функцији, да он не значи просто неправилну замену социјатива инструменталом, као што то имамо у другим случајевима, нарочито у многим народним говорима, већ да је ту социјативни предлог *с* нестао као предлошки знак по познатом гласовном закону нашега језика. Тако мисли и Пера Ђорђевић у студији *О падежима без предлога* (1889, стр. 159); он вели „да је уз инструментале био предлог *с*, па испао због гласа *с*, којим се почињу речи у питању“. Броз-Ивековић у своме речнику, уз примере с обликом *собом*, наведене у почетку, стављају у заграду: „у свијем овим примјерима читај *с собом*“. То налазимо и у Рјечнику Југославенске академије, као што је већ речено. У њему се — да поменем само узгред — наводи из Даничићеве збирке пословица: *Донеси с шобом*, а изједи са мнош, што одговара оној Вуковој: *Донеси собом* па сједи са мнош, коју Даничић (Синтакса, 570) спомиње међу таквим примерима у којима радња прелази „преко онога ко је ради а стање преко онога чије је, да би се јаче казало“.

Може се наћи и потврда о чувању социјативног падежног облика *с собом*. Напр.: *С собом носаху* све имање своје, Огањ ки прид тобом ни се сад укресал да ки сам сам *с собом* з далече *донесал* (Акад. Рјечник *с. в. носиши* и *донијеши*); *Искупителъ свѣта свѣтъ на землю ссобом донесе* (Кандоръ Аѳанасіа Стойковича 1800,25). Али, као што се види, овакви су примери усамљени и одавно припадају нашем архаичном језику.

Јасно је да социјативна конструкција у таквом облику није могла остати неизмењена. Она, пре свега, претставља синтаксичку везу двеју речи које при изговору чине гласовну целину. И на граници саставних делова те и такве целине извршио се у нашем језику фонетски процес упрошћавања удвојеног сугласника: социјативни предлог *с* са истим почетним сугласником инструменталног облика *собом*

дао је првобитно једно дуго *с*, које се затим скратило у изговору. Друкчије мисли Д. Вушовић (ЈФ IX, 151): он сматра да је у овом случају предлог *с* само привидно изостављен јер се, по његову мишљењу, крије у дужини изговора почетног *с* речи уз коју је стајао.

Ово би било фонетско објашњење синтаксичке употребе заменичког облика *собом* уз глаголе *носиши*, *водиши* и сл. као и сличних случајева. Али, с друге стране, ми знамо да у нашем књижевном језику када, услед гласовних промена, социјативна категорија значења треба да добије морфолошки знак за који је везано, углавном, значење инструментално — постоји предлошки облик *са*, настао историским развитком од старогa предлога *съ* (старосл. *съ* мънож = *са* мном у нашем језику, *съ* тобож = *с* *Шобом* — вокализацијом полугласника у јаком и његовим губљењем у слабом положају). Истина, према чланку проф. Белића „О писању *с* и *са* у нашем језику“ (ЈФ VIII, 146) у нашим старим споменицима напр. *с* *сестром* и *з* *зубом* обично су се писали *с* једним *з* или *с* једним *с* на почетку именичке речи, али таквих и сличних примера има врло ретко у српскохрватском језику и они се осећају као остаци некадашње употребе. Пошто је функција предлога — вели проф. Белић — јаснија у језичком осећању када се предлог *с* не губи, пред почетним сугласником *с*, *з*, *ж* или *ш* употребљава се увек *са*, а не *с*. И то што је овде речено за именице, *са* синтаксичке тачке гледишта, вреди и за заменички облик *собом* уз поменуте глаголе, што значи да би он у таквој вези требало да гласи *са собом*.

Исто тако када је *с* префикс, он добија облик *са*, и такав облик мора имати ако је прост глагол *с* једним од горњих сибиланата на почетку: *сасећи*, *сазвати*, *саживећи се* итд., али: *слешети*, *збрисати* и сл. Ово је, разуме се, паралела именицама и заменицама само утолико уколико се тиче потребе за чувањем истога префикса-предлога.

Овде је изнесено само синтаксичко и граматичко тумачење заменичког инструменталног облика *собом* употребљеног уз гл. *носиши*, *водиши* и сл. и тиме је показано у ко-

ликој је мери, с те стране, таква његова употреба била неопходна у језику. Међутим, и поред тога, она је доста распрострањена и захватила је и претставнике нашег књижевног језика, као што се из наведених примера могло видети, и код њих има исту синтаксичку вредност као и граматички правилно *са собом*. Зато се ово тешко може убројити у оне много ређе примере са инструменталом у значењу социјатива које понекад налазимо код писаца чије језичко осећање није увек било сигурно — за разликовање ових падежних облика. Заменичко инструментално *собом* о коме је реч претставља, дакле, поред социјативног *са собом*, синтаксички дублет који се, с обзиром на његову садашњу употребу, не може сматрати као „неправилност“. А време ће рећи како ће се убудуће развијати обим ове употребе.

Б. Милановић